

University of Groningen

Zeven cirkels: Leren kijken vanuit een gereformeerd perspectief

van den Belt, Hendrik

Published in:
Theologia Reformata

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2016

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
van den Belt, H. (2016). Zeven cirkels: Leren kijken vanuit een gereformeerd perspectief. *Theologia Reformata*, 59(2), 116-127.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

jaargang 59
nummer 2
juni 2016

THEOLOGIA REFORMATA

95	Ten geleide J. Hoek
97	Hagar - God ziet naar ons om (Genesis 16) P. Hoogendam
102	De betekenis van de klassiek-gereformeerde theologie voor het huidige predikantschap J. Muis
108	De klassiek-gereformeerde theologie in de predikantsopleiding R.H. Reeling Brouwer
116	Zeven cirkels: leren kijken vanuit een gereformeerd perspectief H. van den Belt
128	Verschuivingen in de Godsleer – oriëntatie en positiebepaling J. Hoek
144	Focus. Meekijken over de schouders van Barth die (meer dan) Heppe verwerkt J. Hoek
150	Reflexen M. van Vlastuin
160	Boekbesprekingen, boekaankondigingen

Zeven cirkels: leren denken vanuit een gereformeerd perspectief

H. van den Belt

Abstract

The importance of Reformed theology for the education of pastors today lies primarily in the perspective or worldview this theology offers. Without presuming that it is possible to develop a comprehensive Reformed worldview, this paper – primarily inspired by thoughts from Herman Bavinck and James Orr – argues that a specific Reformed perspective or lens consists of seven concentric circles: God, creation, history, redemption, the Word, the Church, and the soul.

Bij zijn afscheid als bijzonder hoogleraar vanwege de Gereformeerde Bond aan de Protestantse Theologische Universiteit, stelde Gijsbert van den Brink de vraag wat de klassiek-gereformeerde theologie van de zestiende en zeventiende eeuw betekent voor de hedendaagse predikantsopleiding. Die vraag wil ik graag beantwoorden door in het kort te reflecteren op de vorming van een wereldbeschouwing vanuit die gereformeerde theologie. Het gereformeerde in de gereformeerd-katholieke theologie is mijns inziens niet in de eerste plaats gelegen in specifieke geloofsinhoud, maar in het uitgangspunt, het perspectief op de hele werkelijkheid dat de gereformeerde theologie biedt.

Er zijn bij het concept van een ‘christelijke wereldbeschouwing’ best wat kritische vragen te stellen. Is het wel mogelijk om een compleet christelijk wereldbeeld te ontwerpen voor mensen die ten dele kennen en ten dele profeteren? Overvragen we de theologie niet als we pretenderen dat de gereformeerde theologie een totaalvisie op de werkelijkheid te bieden heeft? En als het al mogelijk is, is het dan wenselijk? Maakt een specifiek christelijke – of zelfs gereformeerde – visie op de werkelijkheid de kloof tussen christenen en anderen niet onnodig groot? Strijdt een exclusief en specifiek christelijke levens- en wereldbeschouwing niet met de wetenschap dat God zich aan niemand onbetuigd heeft gelaten?

Zonder deze vragen te willen bagatelliseren, biedt deze bijdrage in antwoord op de vraag van Van den Brink een poging om te benoemen welke essentiële elementen zo’n visie op de werkelijkheid zou moeten bevatten en in welke volgorde deze elementen het beste geplaatst kunnen worden. Geïnspi-

reerd door christendenkers als James Orr (1844-1913), die aan het eind van de negentiende eeuw lezingen hield over 'De christelijke visie op God en de wereld',¹ en Herman Bavinck (1854-1921), die zijn visie op het gereformeerde perspectief onder andere in zijn *Christelijke wereldbeschouwing* uiteenzette,² zou ook voor de eenentwintigste eeuw een handreiking geboden kunnen worden voor gelovig denken verworteld in de gereformeerde traditie.

Daarbij zou het niet moeten gaan om het ontwerpen van een allesomvattend systeem, maar om het aanreiken van een visie, een perspectief. Deze bijdrage wil in antwoord op de vraag van Van den Brink een eerste aanzet daartoe geven in zeven concentrische cirkels.

God

Altijd bij God beginnen en vanuit God blijven denken, dat is typerend voor de gereformeerde theologie. Gods bestaan gaat aan dat van ons vooraf en Gods gedachten gaan aan ons denken vooraf. 'In Hem leven wij, bewegen wij ons en bestaan wij' (Handelingen 17:28a).

De Nederlandse Geloofsbelijdenis zet in met het hartelijke geloof in 'een enig en eenvoudig geestelijk wezen' (artikel 1). Een gereformeerd perspectief op de werkelijkheid impliceert denken vanuit God als oorsprong en doel van alle dingen. Een van de eerste vragen in elke wereldbeschouwing is de relatie tussen het denken en het zijn, de waarheidsvraag, de epistemologische vraag naar de betrouwbaarheid van onze kennis.³ Hoewel de relatie tussen denken en zijn moeilijk te doorgronden is, gaat in een christelijk perspectief het zijn

---

1 James Orr was de eerste die in Edinburgh de Kerr-lezingen verzorgde. Deze lezingen, gesubsidieerd vanuit een legaat van miss Joan Kerr beoogden de bevordering van de beoefening van wetenschappelijke theologie in de United Presbyterian Church. Orr, hoogleraar kerkgeschiedenis in Edinburgh, hield deze lezingen in 1890 en 1891. Zij werden gepubliceerd als James Orr, *The Christian View of God and the World, as Centring in the Incarnation*, Edinburgh 1894.

2 Herman Bavinck werkte zijn christelijke wereldbeschouwing vooral uit in twee publicaties en in zijn Stone-lectures in Princeton over de wijsbegeerte van de openbaring. Herman Bavinck, *Christelijke wetenschap*, Kampen 1904; Herman Bavinck, *Christelijke wereldbeschouwing*, Kampen 1904; Herman Bavinck, *Wijsbegeerte der openbaring: Stone-lezingen voor het jaar 1908*, Kampen 1908; Herman Bavinck, *The Philosophy of Revelation. The Stone Lectures for 1908-1909*, New York 1909.

3 Bavinck bespreekt in *Christelijke wereldbeschouwing* achtereenvolgens de epistemologie, de ontologie en de ethiek: 'De problemen, waarvoor de menselijke geest altijd weer te staan komt, zijn deze: wat is de verhouding van denken en zijn, van zijn en worden, van worden en handelen?' Bavinck, *Christelijke wereldbeschouwing*, 11.

aan het menselijke denken vooraf. Van alles wat bestaat, is God de dragende grond.

In de vormingsperiode van de christelijke theologie is de godsnaam JHWH verbonden aan de Griekse visie op God als de Zijnde. De Septuaginta heeft daaraan bijgedragen door de Godsnaam in Exodus 3:14 te vertalen als 'Ik ben de Zijnde' (*ego eimi ho ōn*). De verbinding tussen de Godsnaam en het werkwoord 'zijn' komt terug in de nieuwtestamentische aanduiding 'die is en die was en die zijn zal' (Openbaring 1:8).

Dit accent maakt de Godsleer vatbaar voor misverstanden en heeft ertoe geleid dat de Godsnaam in de gereformeerde traditie vooral symbool staat voor de gedachte dat God 'de zelfstandige, de zelfwezende, van zichzelf zijnde van eeuwigheid tot eeuwigheid en de oorsprong of oorzaak van het wezen aller dingen' is, zoals de kanttekening bij de Statenvertaling van Genesis 2:4 dat zegt. In navolging van met name Karl Barth steekt de recente gereformeerde theologie nadrukkelijker in bij de drie-enige God.⁴ God mag ook geen abstractie, geen onbepaald 'Wezen' worden. Hij is en blijft eeuwig Vader, Zoon en Geest. Zo laat Hij zich kennen en zo kunnen wij Hem leren kennen.

Aan het begin van de moderne tijd heeft er een epistemologische wending plaatsgevonden.⁵ Het antwoord op de vraag hoe je zeker weet dat iets waar is, vind je niet meer in iets buiten jezelf – in het gezag van Gods openbaring – maar in jezelf. Symbool voor deze wending staat het citaat van René Descartes (1596-1650): 'Ik denk dus ik ben.'⁶ In de vroege Verlichting heeft er een copernicaanse wending plaatsgevonden die de mens in het middelpunt van het heelal plaatst. Descartes is als filosoof natuurlijk niet verantwoordelijk voor deze subjectivering in de epistemologie. Filosofen hebben – net als kanaries in de mijnen – vooral een signaalfunctie omdat zij sensitief zijn voor brede cultureel-maatschappelijke ontwikkelingen.

De subjectieve insteek en bijbehorende kloof tussen de objectieve waar-

4 Zie onder andere G. van den Brink, 'De hedendaagse renaissance van de triniteitsleer: Een oriënterend overzicht', *Theologia Reformata* 46 (2003) 210-240.

5 De term 'epistemological turn' is van Gustav Bergmann, die het vraag- en antwoordspel over het fundament van de kennis kenmerkend noemt voor de moderne filosofie. 'At the beginning of the modern period it became dominant, or very nearly so. Call this the epistemological turn.' Gustav Bergmann, *Logic and Reality*, Madison 1964, 14.

6 'Je pense, donc je suis.' René Descartes, *Discours de la Méthode*, Leiden 1637, deel IV. Deze uitspraak zou je overigens ook kunnen verbinden met een lijn uit de christelijke traditie. Augustinus schreef al: 'Als ik mij namelijk vergis, dan ben ik.' Augustinus, *De civitate Dei*, 11.26. Het verschil is echter wel dat in de moderne context het autonome subject zich niet meer gedragen weet door God als Schepper en Onderhouder van de wereld.

heid en de subjectieve kennis van en zekerheid aangaande die waarheid domineren vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw het westerse denkklimaat. De gereformeerde theologie ontwikkelde zich ook langs subjectieve lijnen, waar eerst de heilszekerheid en later de zekerheid van het christelijke geloof als zodanig onder lijdt. Juist daarom is het belangrijk om bij de door-denking van het kenmerkende van een gereformeerd perspectief terug te keren naar de oorspronkelijke nadruk op de soevereiniteit van God in de bronteksten uit de periode van de Reformatie en de vroege gereformeerde orthodoxie zoals Calvijns *Institutie* en de *Synopsis Purioris Theologiae* (1625), de Leidse dogmatiek die de academische gereformeerde theologie uit de periode kort na de synode van Dordrecht samenvat.⁷

Schepping

De tweede cirkel is die van de schepping. De belijdenis van God de almachtige Vader, die hemel en aarde uit het niets heeft geschapen, is essentieel voor een christelijk perspectief op de werkelijkheid. Bavinck noemt terecht de belijdenis van God de Vader, de Almachtige, Schepper van de hemel en van de aarde ‘de grondslag en hoeksteen van alle kennis en wetenschap.’⁸ Orr, die zijn wereldbeschouwing vanuit de incarnatie ontwikkelt, ziet het theïsme, de schepping van de mens naar het beeld van God en de realiteit van de zonde als vooronderstellingen van de komst van de Verlosser en zo als drie postulaten van de christelijke wereldbeschouwing.⁹

Het geloof in de Schepper staat tegenover het moderne materialisme dat de keerzijde is van het pantheïsme van de radicale Verlichting uitgewerkt in de

7 Momenteel werkt de werkgroep Oude Gereformeerde Theologie aan een heruitgave en vertaling, waarvan het eerste deel al is verschenen en het tweede deel voor dit najaar gepland staat. Dolf te Velde, Willem J. van Asselt, William den Boer (red.), Riemer A. Faber (vert.), *Synopsis purioris theologiae, Synopsis of a Purer Theology: Latin Text and English Translation*, deel 1, Leiden [2014], 22-23. Voor een Nederlandse vertaling in twee delen zie Dirk van Dijk, *Synopsis of overzicht van de zuiverste theologie*, Enschede 1964, 1966.

8 Bavinck, *Christelijke wereldbeschouwing*, 17. Vergelijk wat hij elders stelt: ‘De Hervorming heeft ons niet alleen de geloofsartikelen over den Zoon en den H. Geest, over de kerk en de vergeving der zonden beter doen verstaan; zij heeft ook het eerste artikel van ons algemeen christelijk geloof weer in eere hersteld.’ Herman Bavinck, *De Katholiciteit van Christendom en Kerk*, Kampen 1888, 29.

9 ‘Christianity is a theistic system; this is the first postulate – the personal, ethical, self-revealing God.’ ‘We may express this second postulate of the Christian view in the words, Man made in the image of God.’ ‘Christianity is the religion of Redemption. As such, it has for its third postulate the sin and disorder of the world.’ Orr, *Christian View*, 96, 141, 193.

lijn van Baruch Spinoza (1632-1677).¹⁰ Het belang van het geloof in God als Schepper kan geïllustreerd worden aan de hand van de discussie over de wils-vrijheid. Daarin wordt de gereformeerde theologie vaak met determinisme, en de Verlichting met vrijheid geassocieerd. Maar bij nader inzien draaien de rollen juist om. Als er geen God is die in vrije liefde vrije mensen heeft gewild, is vrijheid een illusie.¹¹ Dan zijn wij ons brein.¹² De gereformeerde theologie leert dat de mens met een vrije wil geschapen is. De onvrijheid van die wil is een akelige en, in scholastieke termen *accidentele*, ‘tussentoestand’ tussen zondeval en verlossing; een verschrikkelijk ongeluk in een schitterend ontwerp.

Bovendien volgt uit het eerste geloofsartikel dat alle kennis rust in openbaring.¹³ In de schepping openbaart God zijn almacht, wijsheid en goedheid. Wetenschap – niet alleen theologische wetenschap, maar ook natuurwetenschap en geesteswetenschap – zoekt naar ware kennis. Als de wetenschap de kennis vindt en zo een brug slaat tussen het zijn en het denken, dan is dat ten diepste te danken aan Gods openbaring in de schepping. Wetenschap is uiteindelijk het navorsen en het na-denken van de gedachten die God in de schepping gelegd heeft.¹⁴

De gereformeerde theologie leert dat Gods hand en Gods mond elkaar niet kunnen tegenspreken, al leidt de interpretatie van de verhouding tussen die twee vaak tot debat. Gijsbert van den Brink weet als geen ander hoe heftig dat

---

10 Voor de analyse dat de pantheïstische en de materialistische verwerping van het theïsme keerzijden van dezelfde medaille zijn, zie Bavinck, *Wijsbegeerte der Openbaring*, 12, 15. Vergelijk: ‘on its lower side Pantheism is indistinguishable from Materialism and Atheism.’ Orr, *Christian View*, 418. In de huidige context is het met name Jonathan Israel die in zijn serie over de radicale Verlichting stelt dat de verworvenheden van de moderne tijd vooral te danken zijn aan de school van Baruch Spinoza (1632-1677), die als eerste vrijheid, gelijkheid en democratie afleidt uit een consequent naturalisme. Jonathan I. Israel, *Radical Enlightenment: Philosophy and the Making of Modernity, 1650-1750*, Oxford 2001. Jonathan I. Israel, *Enlightenment Contested: Philosophy, Modernity, and the Emancipation of Man, 1670- 1752*, Oxford 2006. Jonathan I. Israel, *Democratic Enlightenment: Philosophy, Revolution, and Human Rights 1750 - 1790*. Oxford 2011.

11 ‘Materialism and Pantheism may acknowledge natural evil – misfortune, pain, sorrow, misery – but it is only by an inconsistency they can speak of sin. Both are systems of determinism, and leave no place for moral action.’ Orr, *Christian View*, 194.

12 Dick F. Swaab, *Wij zijn ons brein: Van baarmoeder tot Alzheimer*, Amsterdam, 2010.

13 ‘De gansche wereld rust zelve in openbaring; openbaring is de onderstelling, de grondslag, het geheim van heel de schepping en van al hare formatiën. Hoe dieper de wetenschap graaft, des te beter ziet zij openbaring als het fundament onder alle schepselen uitgebreid.’ Bavinck, *Wijsbegeerte der openbaring*, 23.

14 Bavinck, *Gereformeerde dogmatiek*, 1:558.

debat kan zijn en hij weet daarin ook als geen ander een bewonderenswaardige kalmte te bewaren.

De twee boeken van Gods openbaring beschrijven dezelfde werkelijkheid. Misschien zijn er verschillende perspectieven denkbaar, maar in ieder geval zijn er geen twee waarheden.¹⁵ Ook degenen die Van den Brinks oplossingen met betrekking tot de verhouding tussen theologie en natuurwetenschap niet overnemen, zouden dankbaar moeten zijn voor de passie waarmee hij alle vormen van fideïsme bestrijdt en aan de eenheid van de openbaring vasthoudt. Als ik hem goed begrijp gaat het hem ten diepste om de eenheid van de ene God.

Het zicht op de wereld als geschapen en dus door God gewilde werkelijkheid is essentieel voor een christelijke wereldbeschouwing.¹⁶ Als het zicht op het eerste geloofsartikel – Ik geloof in God de almachtige Vader, de Schepper van hemel en aarde – vertroebelt, dan wordt vroeg of laat de materie zelf vergoddelijkt of ontdaan van alle zin en betekenis. Als de mens zichzelf niet erkent als beeldrager van God, is er uiteindelijk ook geen enkel verschil meer tussen mens en dier, dier en plant, leven en dood. Het zou jammer zijn als onderlinge discussies over het hoe en wanneer van de schepping, afbreuk zouden gaan doen aan de kracht van de belijdenis van het eerste geloofsartikel dat alle christenen verbindt. Hier is het van groot belang om helder te blijven onderscheiden waar het conflict werkelijk ligt.

Geschiedenis

De derde concentrische cirkel is strikt genomen geen cirkel, maar een lijn: de geschiedenis. De eeuwige God die de wereld schiep, schiep ook de tijd. Ons korte leven maakt deel uit van de wereldgeschiedenis. God staat aan het begin en het einde. De tijd is geen eeuwige cirkel waarin de wereld van yin en yang voor altijd doordraait, maar een lijn. Onze tijden zijn in de hand van God, die ook de tijden (*chronoi*) en de beslissende gelegenheden (*kairoi*) van de wereldgeschiedenis bepaalt.¹⁷

---

15 In gesprek met Herman Bavinck stelt Willem-Jan de Wit in zijn proefschrift voor om met twee open ogen of vanuit een wetenschappelijk en een religieus perspectief naar de werkelijkheid te kijken. Hij gebruikt voor zijn 'binocular worldview' het beeld van een verrekijker. Willem J. de Wit, *On the Way to the Living God: A Cathartic Reading of Herman Bavinck and an Invitation to Overcome the Plausibility Crisis of Christianity*, Amsterdam 2011.

16 Van den Brink en Van der Kooi benadrukken dat de schepping Gods wilsdaad en weldaad is. Gijsbert van den Brink en Cees van der Kooi, *Christelijke dogmatiek: Een inleiding*, Zoetermeer 2012, 192.

17 'The Christian view affirms that history has a goal.' Orr, *Christian View*, 39.

De heilsgeschiedenis plaatst de geschapen werkelijkheid in het juiste perspectief. Herman Bavinck stelt in zijn *Katholiciteit van christendom en kerk* dat de Reformatie het natuurlijke leven herontdekt heeft en gezuiverd.¹⁸ De natuur – denk aan het huwelijk, eten en drinken, sport – is niet profaan. Gods goede schepping moet verlost worden uit de macht van het kwaad en teruggebracht in het domein van Gods koninkrijk.

Alles heeft een oorsprong en alles heeft een doel. In de scholastieke theologie is God de *causa efficiens* en de *causa finalis* van alle dingen, ‘want uit Hem en door Hem en tot Hem zijn alle dingen’ (Romeinen 11:36). Alle dingen, uitgenomen de zonde, maar dat is dan ook bij uitstek een on-ding. Soms heeft de gereformeerde theologie zo sterk de nadruk gelegd op de eeuwige en onveranderlijke waarheden, die uit de openbaring gedestilleerd kunnen worden, dat de geschiedenis en de concrete context van die waarheden uit het zicht verdwenen.

Toch is de heilsgeschiedenis wezenlijk voor het perspectief van de gereformeerde theologie op de hele werkelijkheid. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de opbouw van de Nederlandse Geloofsbelijdenis, van schepping, via zondeval en verlossing naar de voleinding. Alles wat in een mensenleven gebeurt en alles wat er in de wereldgeschiedenis plaatsvindt, heeft een plek in het alles-overkoepelende plan van God.

Verlossing

De middelste van de zeven cirkels is die van de verlossing. Gereformeerde theologie is verzoeningstheologie en bevrijdingstheologie. In het christendom is de verlossing ‘het hart en de ziel, de kern en het wezen der gansche wereldgeschiedenis.’¹⁹ Terwijl alle andere godsdiensten en ideologieën uiteindelijk autosoterisch zijn en zo de mens op zichzelf terugwerpen, draait het in het christelijke geloof om de persoon en het werk van de Verlosser.²⁰ Vanuit

---

18 Bavinck, *Katholiciteit*, 29.

19 Bavinck, *Christelijke wereldbeschouwing*, 79.

20 De andere godsdiensten zijn volgens Bavinck alle ‘autosoterisch’. De stichters van de religies waren hoogbegaafde mensen die een weg tot heil wezen die de mens zelf moest bewandelen om ten slotte zijn eigen zaligmaker te zijn. ‘Doch in het Christendom is Christus als het ware het Christendom zelf; Hij leefde niet eenmaal op aarde, om alleen zijn voorschrift en voorbeeld na te laten, maar Hij is de levende Heer, die thans gezeten is aan de rechterhand Gods, en zelf het werk der herschepping voortzet en voltooit.’ Herman Bavinck, *Het Christendom* [Groote Godsdiensten, serie II, nummer 7], Baarn 1912, 23. Vergelijk de opmerking in Bavincks dogmatiek: ‘Alle godsdiensten, buiten de christelijke, zijn autosoterisch.’ Herman Bavinck, *Gereformeerde dogmatiek*, vierde druk, Kampen 1928-1930, 3:485.

het perspectief van die verlossing blijkt de wereld een gevallen en verloren wereld te zijn, overgeleverd aan de greep van het kwaad. In het licht van de vleeswording van het Woord, blijkt die verloren wereld echter ook het voorwerp te zijn van Gods eeuwige liefde.

Die verlossing heeft in de gereformeerde traditie een kern in de vergeving van de zonden en de vernieuwing van het leven van eenieder die door de Heilige Geest in het ware geloof met Christus verenigd wordt. Zoals Narcissus wegwijnde omdat hij aan zijn spiegelbeeld gekluisterd zat, zo zit de zondaar gevangen in zichzelf, *incurvatus in se*,²¹ totdat Christus – om Gerrit Achterbergs bekende gedicht ‘Deïsme’ te citeren – als een ‘Koopman in oud roest’ voorbijkomt.²² Niet meer van jezelf te zijn, maar het eigendom van je trouwe Zaligmaker, dat is met Zondag 1 van de Heidelbergse Catechismus de kern van de gereformeerde spiritualiteit.

Maar die kern heeft een wijde omtrek, zodat de leer van de verlossing en verzoening niet alleen een maatschappelijke, maar zelfs een kosmische reikwijdte kent. Het is bemoedigend dat juist voor de gereformeerde heilsleer internationaal veel belangstelling bestaat. In de Engelstalige wereld, met name in de Verenigde Staten, is er niet alleen een markt voor heruitgaven van puriteinen, maar ook voor de meer scholastieke werken uit de gereformeerde traditie en voor vertalingen van Bavincks *Gereformeerde Dogmatiek*.²³ Oost-Europese baptisten zijn geïnteresseerd in de bronnen van de gereformeerde theologie en Koreaanse studenten komen naar Nederland omdat zij hun theologische inzichten willen verdiepen aan de hand van de Nadere Reformatie.

Christenen uit andere tradities zoeken vaste spijs en vinden die in de gereformeerde soteriologie. Daarbij is er niet alleen belangstelling voor de ver-

---

21 Martin Luther stelt onder andere in zijn uitleg van Romeinen 5:4 dat onze natuur als gevolg van de zonden diep in zichzelf gekromd is. WA 56, 304.

22 Vergelijk het slot van ‘Deïsme’: ‘wanneer niet Christus, koopman in oud roest, / ons juist in zo’n conditie vinden moest: / alsof hij met de Vader had gesmoesd.’ Gerrit Achterberg, *Verzamelde Gedichten*, derde druk, Amsterdam 1972, 922. Zie over dat gedicht en de gereformeerde theologie, Willem J. van Asselt, ‘Het Deïsme Overwonnen: Gerrit Achterbergs gedicht ‘Deïsme’ gelezen tegen de achtergrond van de gereformeerde verbondstheologie,’ in: Peter Verbaan en Jan Dirk Wassenaar (red.), *Een woord zoals een leerling heeft. Opstellen van en voor Gert Marchal*, Zoetermeer 2008, 132-137.

23 Herman Bavinck, *Reformed dogmatics*, John Bolt (ed.), John Vriend (vert.), Grand Rapids 2003-2008. Er zijn zelfs vertalingen van Bavincks *Gereformeerde Dogmatiek* in het Indoneesisch, Koreaans en Portugees: Herman Bavinck, *Dogmatika Reformed*, Surabaya 2012, Herman Bavinck, *A translation of Gereformeerde Dogmatiek in 4 volumes*, Seoul en Herman Bavinck, *Dogmática reformada*, São Paulo 2012.

werving van het heil, maar ook voor het werk van de Heilige Geest, voor de toepassing. Wellicht komt dat doordat de postmoderne subjectivistische en individualistische benadering van de heilsleer onbevredigend is.

De kern van die heilsleer, van Gods bijzondere openbaring, is wat God in Christus gedaan heeft. 'De verlossing onderstelt de openbaring en de openbaring heeft de verlossing ten doel, of liever nog de verlossing is zelve de openbaring, uit den verborgen raad Gods intredende en zich incorporeerende in de geschiedenis der menscheid.'²⁴ De Schepper wordt in de eenheid van de ene Persoon in de twee naturen van de Zoon deel van de schepping en van de geschiedenis. Wij hebben een Verlosser nodig die tegelijk waarachtig God en waarachtig Mens is en die ons door God tot wijsheid, gerechtigheid, heiliging en tot volkomen verlossing geschonken is (Heidelbergse Catechismus, vraag en antwoord 18).

Woord

Hoe weet je dat? Volgens de Heidelbergse Catechismus uit 'het heilig evangelie', al in het paradijs geopenbaard en in Gods eniggeboren Zoon vervuld. Zoals de catechismus de wet aan Christus verbindt, zo verbindt het leerboek het evangelie aan het Oude Testament.

Voor een christelijk perspectief op de werkelijkheid is een duidelijke schriftleer onmisbaar. Het Woord van God getuigt met gezag van het heil in de Messias Jezus. Dat gezag – dat zich wel concentreert in het Christusgetuigenis, maar zich daar niet toe beperkt – is van een geheel eigen soort. De Schrift heeft haar gezag in en van zichzelf – haar autopistie – en ontleent die niet aan de kerk of aan rationele argumenten. 'Dit moet dus ons vaste uitgangspunt blijven: mensen die door de Heilige Schrift innerlijk onderwezen zijn, vinden rust en zekerheid in de Schrift; deze is in zichzelf betrouwbaar (*autopistos*) en mag geen onderwerp van bewijsvoering of redenering worden; de zekerheid die er niettemin over haar bij ons dient te zijn, verkrijgen wij door het getuigenis van de Heilige Geest.'²⁵

Het schriftgezag is een voluit geestelijke zaak. Van den Brink en Van der Kooi hebben daaruit de conclusie getrokken om het schriftgezag dan ook maar in de pneumatologie te plaatsen.²⁶ Terecht, maar uiteindelijk wordt de betekenis van de Schrift niet bepaald door de plaatsing, maar door het gebruik van de Schrift.

---

24 Bavinck, *Christelijke wereldbeschouwing*, 78.

25 Johannes Calvijn, *Institutie* 1.7.5.

26 Van den Brink en Van der Kooi, *Christelijke dogmatiek*, 483v.

Dan is het wel opvallend dat het schriftgebruik – van schriftberoep kun je eigenlijk niet spreken – meer aansluit bij de wijze waarop de ethische theologie de Schrift benaderde, dan bij de leer van de woordelijke inspiratie. De Schrift is de eerste bron waar de kerk uit put en komt tot ons via de traditie van het leer-gezag van de kerk. Het is ook opmerkelijk dat de *Christelijke dogmatiek* wel een hoofdstuk over openbaring aan het begin van het boek plaatst, maar niet over de Schrift.²⁷ Betekent dit dat er aan de eigenlijke theologische bezinning toch een bepaalde opvatting over de (algemene) openbaring ten grondslag ligt en dat de Schrift vooral een van de vormen van die openbaring is?

Bestudering van de Schriften die van Christus getuigen is het middel bij uitstek om het perspectief op de hele door God geschapen werkelijkheid helder te houden. De Schrift is, om met Johannes Calvijn te spreken, de bril waardoor de schepping beschouwd moet worden en waardoor Gods werken in de schepping aanschouwd kunnen worden.²⁸

Kerk

De kerk als gemeenschap van door Christus geroepen en door die roeping geheiligde zondaren is ingebed in het Woord. De Schrift wordt gelezen en verstaan in de kring van de kerk als gemeenschap der heiligen en voor de overlevering van de Schrift van geslacht op geslacht is de kerk onmisbaar. Toch ontleent de kerk haar gezag aan de Schrift en niet andersom, anders is voortdurende reformatie onmogelijk.

Die kerk vat de gereformeerde traditie enerzijds heel breed op als de *ecclesia ab Abel*, die de Zoon van God van het begin tot aan het einde van de wereld uit het gehele menselijke geslacht vergadert, beschermt en in stand houdt en anderzijds als – in haar wezen en haar kern – gemeente van ware christgelovigen, die aan bepaalde kernmerken te herkennen zijn, maar die vooral een onzichtbare band met Christus en met elkaar hebben.

Juist waar het om de katholiciteit van de kerk gaat, heeft de confessioneel-gereformeerde theologie een blijvende betekenis en zeggingskracht. Kwetsbaar is die positie wel, zeker als de principiële belijdenis dat er maar één kerk kan zijn, na verloop van tijd als de ware en de valse kerk moeilijk meer precies te onderscheiden zijn, overgaat in de pragmatische visie dat er nu eenmaal zuivere en minder zuivere kerken zijn en dat we de kerk zo zuiver mogelijk moeten maken, desnoods via een scheuring. Die laatste in uiterste consequentie congregationalistische visie op de kerk wortelt ook in de gerefor-

---

27 Van den Brink en Van der Kooi, *Christelijke dogmatiek*, 152v.

28 Calvijn, *Institutie* 1.6.1.

meerde theologie van de zeventiende eeuw, met name in het puritanisme.

Ondanks die spanning tussen de katholiciteit en de heiligheid van de kerk is de kerk als geloofsgemeenschap onmisbaar voor de vorming en voortdurende aanscherping van het christelijke perspectief op de hele werkelijkheid. Alleen samen met alle heiligen kunnen we de lengte, breedte, diepte en hoogte van Christus' liefde beginnen te kennen.

De ziel

'God en de ziel wil ik kennen,'²⁹ zei Augustinus. Die augustijnse focus op de persoonlijke relatie met God is de binnenste cirkel van de confessioneel-gereformeerde wereldbeschouwing. Noem het de spiritualiteit of de bevinding. Juist daarin kunnen theologiestudenten leren van de confrontatie met de bronnen uit de zestiende en zeventiende eeuw. De spiritualiteit van de puriteinen en van de Nadere Reformatie is immers ook katholiek, bijvoorbeeld in de toewijding of devotie rond het sacrament van het avondmaal of in de karakterisering van de relatie met Christus door die van het huwelijk tussen bruidegom en bruid.

De focus op de persoonlijke relatie met God door het geloof in Christus kan in de piëtistische varianten van de gereformeerde traditie gemakkelijk leiden tot een versmalling van het hele christenleven tot het zieleleven. Een dergelijke versmalling staat een gereformeerd perspectief op de hele werkelijkheid als Gods werkelijkheid in de weg. Daarom is het ook verkeerd om bij deze persoonlijke notie te beginnen. Anderzijds kan een visie die niet gedragen wordt door een persoonlijk doorleefd geloof ook gemakkelijk verworden tot een intellectualistische exercitie. Daarom is een persoonlijk en doorleefd geloof niet het beginpunt, maar wel een onmisbare voorwaarde, voor de christelijke wereldbeschouwing.

Alleen vanuit het nieuwe leven door de Heilige Geest die de gelovige innig en onlosmakelijk aan Christus verbindt kan het denken over de wereld als door God geschapen werkelijkheid leiden tot aanbidding en verheerlijking van God, het uiteindelijke doel van al het christelijke denken.

Relevantie

De grondige kennismaking met deze zeven noties zoals die in de klassiek-gereformeerde theologie van de zestiende en zeventiende eeuw verwoord zijn, kan niet alleen voor theologiestudenten, maar ook voor alle andere christenstudenten de elementen aandragen waarmee zij kunnen leren kijken en den-

---

²⁹ Augustinus, *Soliloquia* 1.2.7, 2.1.1, 2.6.9.

ken vanuit God via de wereld en de heilsgeschiedenis naar de christelijke gemeenschap en naar zichzelf.

De zeven concentrische cirkels – God, de wereld, de geschiedenis, de verlossing, het Woord, de kerk en de ziel – bepalen tezamen het gereformeerde perspectief op de werkelijkheid. Zij verbinden God en mij. In het midden staat het kruis – de kring van de verlossing. Tussen God en het kruis staan schepping en geschiedenis – het Woord is vlees geworden en Christus heeft onder Pontius Pilatus geleden – en tussen het kruis van Christus en mijn ziel, mijn diepste identiteit staan het Woord van God en de kerk als het lichaam van Christus.

Henk van den Belt is als bijzonder hoogleraar Gereformeerde godgeleerdheid: bronnen, ontwikkeling en context vanwege de Gereformeerde Bond verbonden aan de faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap van de Rijksuniversiteit Groningen.